

Úvod do cultural studies

Jiří Bernkopf

Příspěvek je zamýšlen jako úvod do zkoumání kultur mladistvých, označovaných jako subkultury. Měl by pomoci čtenáři zbavit se naivity při zkoumání tohoto těžko uchopitelného jevu. Článek stručně popisuje historii subkulturálního zkoumání, které v posledních deseti letech zažilo otřesy ohrožující jeho existenci a smysl. Pro psaní o subkulturách je v poslední době typická jak obsesivní fascinace daným tématem, tak metodologická bezradnost. Článek neobsahuje návod „jak napsat dobrou studii o subkultuře“, spíše naznačuje jak ji napsat lépe, respektive za jakých podmínek je lepší nepsat vůbec.

Definování kultury

Kultura je klíčovým pojmem pro *cultural studies* a s jejím chápáním a definováním stojí a padá smysl tohoto vědního oboru. Rozlišujeme dvě vzájemně neslučitelná pojetí kultury. První popsal anglický spisovatel, básník a kulturní kritik Matthew Arnold v knize *Kultura a anarchie*. Kultura je pro něj harmonická dokonalost (*harmonious perfection*). Kultura je to nejlepší, co člověk ze sebe může vydat. Opakem kultury je v Arnoldově pojetí anarchie (ARNOLD 1993).

Druhý proud reprezentují například Thomas Hobbes, Jean-Jacques Rousseau nebo Johann Gottfried Herder. Hobbes považuje za protiklad kultury přirozenost (*state of nature*). V jeho pojetí se jedná o barbarství, které je třeba krotit státem, jinak vede k válce všech proti všem (HOBBS 2009). Rousseau tvrdí, že přirozený stav je vpravdě rajský, zatímco kultura člověka vede k úpadku a zvrhlosti (ROUSSEAU 1989). Herder potom smiřuje kulturu s přirozeností. Kultura je pro něj životní mízou národů, proti ní stojí civilizace jako nános zvyků zákonů a technických znalostí.

Rozhodující přesun pro *cultural studies* bylo rozšíření kultury na veškeré projevy člověka. Raymond Henry Williams přirovnává kulturu ke způsobu života (WILLIAMS 1992). Společně se Stuartem Hallem a Edwardem Albertem Thomsonem se stal zakladatelem *cultural studies* (CCCS – Centre for Contemporary Cultural Studies).

Meaning of Style

Nejvlivnější, ale zároveň nejkritizovanější prací CCCS je kniha Dicka Hebdige *Subcultures: Meaning of Style* napsané v roce 1979. Její autor rozlišuje dva významy pojmu kultura:

1. „*standard of excellence*“ (Hochkultur, vysoká kultura)
2. „*whole way of life*“ (Alltags Kultur, kultura všedního dne)

Tyto dva protikladné termíny ovšem hned sjednocuje s odvoláním na knihu Rolanda Barthes *Mythologies* (BARTHES 1957). Barthes zavádí pojem „mýtus všedního dne“, provádí sémantickou analýzu fenoménů jako wrestling, striptýz, hračky aj. Kultura všedního dne je plná významů (*signification*). Právě hledání významů je jádrem Hebdigovy knihy *Meaning of style*.

Tento sémantický obrat obrací pozornost vědců ke všednímu životu, ke způsobům chování, stylům aj., zejména těm, které jsou nějakým způsobem vyšinuté. Právě vyšinuté, odchylovající se chování je příznakem subkultury. Hebdige definuje subkulturu na pozadí tzv. normality (*subculture is subversion to normalcy*) a zkoumá jí skrze její hlavní ventil – styl.

Hebdige cituje Jeana Geneta: „The idea of a style is a form of Refusal, the elevation of crime into art.“ Hebdige věří, že toto odmítnutí znamená hodnotu: „I would like to think, that Refusal is worth making, that these gestures have a meaning, that the smiles and the sneers have some subversive value [...]“. V subkultuře hledá sdělení, které je třeba dekodovat: „Our task is to discern the hidden messages inscribed in code on the glossy surfaces of style“ (HEBDIGE 1981, 3).

Definování subkultury (pojetí CCCS)

V tomto článku si představujeme pojetí birminghamské školy, které je koncentrováno okolo slova *subculture*. Přesto, že je Birminghamská škola později usvědčena z naivity, její práce patří mezi vlivnější a zdařilejší než pozdější studie. Subkultura v pojetí CCCS představuje ideální typ, který ve skutečnosti sice neexistuje, ale poskytuje metodologický základ, od kterého je možné se odrazit a kriticky se vůči němu vymezit.

Pojem *subcultures* bývá různě definován, nevíme přesně co to je, víme však, co subkultura není. Abychom do teorie subkultur nevnášeli ještě větší zmatek, vycházíme z anglické terminologie. V závorce uvádíme překlady pro lepší srozumitelnost. Pojem *subculture* (subkultura) můžeme rozlišit od pojmů *community* (komunita), *mass* (masa), *public* (veřejnost), *society* (společnost), *societies* (společenství).

Subkultura není komunita. Zatímco komunita je založena na sousedství a příbuznosti, subkultura „ovládá“ část města nebo se o to pokouší, je odtržená od rodiny, je více pomíjivá než *community*. Členové subkultury narušují pořádek a bezpečí ve čtvrti (nebo to alespoň předstírají) a provozují kulturu ulice (proti místní/původní kultuře). Proto hovoříme často o *youth subcultures* (nikdy o *youth communities*). Zjednodušeně lze říci, že subkultura je kultura *proti* kultuře rodičů (nebo se alespoň tak tváří).

Subkultura stojí mimo veřejnost a vymezuje se na pozadí tzv. masy. Veřejnost tvoří racionální a odpovědní jedinci formující svojí názory a ventilující je demokratickými prostředky. Masa je jednodušší, iracionální, politicky manipulovatelná. Je považovaná za produkt masových médií. Na vzniku termínu se podílela Frankfurtská škola, ta se později přesunula do Columbia University v New Yorku. Termín masy potom převzala Birminghamská škola CCCS.

Subkultura se bouří proti mase (tj. mainstreamu, kterému je podřízená) a zároveň nevěří v demokratické prostředky, na které sází veřejnost.

Subkultura je malá, specifická část společnosti. Zatímco společnost je makrosociologická abstrakce, lze zkoumat jen její reprezentativní výběr, subkultura má charakter mikrosociální. Subkultury je možno chápat jako malé segmenty společnosti, které lze zkoumat z větší blízkosti. Chicagská škola chtěla potom zpětně z těchto segmentů „postavit“ obraz společnosti jako ze stavebních kostek (Milton Gordon).

Subkultura není společenství. Společenství jsou malá sdružení lidí se stejným zájmem, jsou formální, zatímco subkultury jsou neformální. Tedy spontánní, neorganizované.¹ Subkultury fungují v rámci společenství jako pod-společenství (*sub societies*).

Prefix sub- znamená, že je to kultura podřízená mainstreamu. Existence subkultury předpokládá existenci mainstreamu. Subkultury jsou vnímány níže v sociálním žebříčku. Tradiční subkultury v birminghamském pojetí jsou pevně spojeny s pracující třídou, takže tam třeba nepatří motorkáři a milovníci tunningu, kteří jsou dnes jako subkultury označováni.

Zařazováním mezi subkultury hodnotíme pozorovaný fenomén: hodnotíme ho jako deviantní. Dlouho byli takto hodnoceni například homosexuálové a jazzmani.

Subkultura není fan kultura. Fan kultura se proti ničemu nebouří. Typickým případem je (heavy) metal – od prvopočátku komerčně zaměřený. Hudební fan kultury nevznikly organicky, byly vytvořeny médii (na rozdíl od subkultur, které vznikly organicky a médii jsou teprve potom převzaty). Fan kultury žijí z reprodukce, rozmělnění a zprofanování stylu. Vytváří ustrnulou kategorii hudebního žánru

Post-subkulturální kritika

Post-subcultural studies je přímé pokračování CCCS (Centre for Contemporary Cultural Studies). (Post) subkultury v tomto novém pojetí už nejsou tvořeny pracující třídou resistující proti podřízení

1 Neplést s ruským výrazem „něformaly“. Ten sice většinou označuje členy subkultur, ale slovo „něformal“ je označení pro lidi vizuálně se odlišující od konzervativní normy. Myšlenkově se odlišující jedinci jsou potom „ekstremaly“.

se většinou „semioickou guerrilovou válkou“.² Pojetí sémiotické války je v post subkulturálním diskurzu kritizováno jako „romantické“. Post subkultury tendují k větší svobodě, individualismu – mizí vnitřní restriktce a homogenizační tendence. Takové skupiny jsou z pozic CCCS nahlíženy jako neautentické, politicky neaktivní.

Skeptický přístup ke zkoumání subkultur (D. Muggleton)

Post subkultury jsou nepolitické, individualistické (tím pádem nezobecnitelné) a neautentické (příliš velká míra konstrukce médií). Potence k odporu se zmenšuje, subverzivita je iluzivní. Z toho vyplývá, že starý pojem „subkultura“ je neodpovídající moderní realitě. Objevují se pokusy najít vhodnější pojmenování. Skupiny mladých (*youth groups*) jsou definovány jako „channels“, resp. „subchannels“ (Armadeep Sigh) jinde jako „temporary substream networks“ (Rupert Weinzierl). Spekuluje se o novém označení pro kulturu mladistvých pojmem „neo tribes“ (Sandy Bennez), převzatým od filozofa Michela Maffesoliho. Existuje i pokus o pojmenování vědy zkoumající tyto skupiny jako „Urban Tribal Studies“ (Toshya Ueno). Nedá se však říct, že by tyto pojmy vnesly do problematiky větší jasnost. Současné (post)subkultury jsou natolik rozdílné, proměnlivé a neukotvené, že při pokusu o generalizaci docházíme k závěru, že subkultura je v podstatě cokoliv. Odtud mnohoznačné a nicneřikající (zato vědecky vypadající) pojmy „tribal“ a „network“.³

Supermarket of styles: Marketing & Subkultura

Představa řady oddělených, jasně identifikovatelných vzdorovitých mladistvých subkultur je dnes nemožná, pokud kdy vůbec možná byla. Představu (alespoň zpočátku) nekonzumních subkultur, kterourazil Hebdige (HEBDIGE 1981), vyvrací existence starších subkultur, založených na spotřebě, jako *bikers*, *snowboarders* nebo *windsurfers*. To, že se subkultury dostávají do područí kapitalismu, je nevyhnutelný proces, při kterém jednotlivé skupiny neustále pulzují z okraje do středu a obráceně.

Medializace subkultur (x media free space)

Média ráda zdůrazňují rebelský status subkultur. Myšlenka o jejich autentickém vzniku a vývoji je mylná. Subkultury jsou vystaveny enormnímu zájmu médií, kterými jsou konstruovány – jsou produktem mediálního diskurzu. Nejsou to jen mainstreamová média, ale i média využívaná subkulturami – časopisy, ziny, webziny, blogy a jiné. Stejně tak jsou konstruovány a formovány samotnými vědci, kteří se pokouší je definovat a popsat, přičemž je homogenizují a konzervují. Při jakémkoliv pokusu o definici, musíme chápat subkulturu jako ideální abstrakci, která nemusí (a vlastně ani nemůže) odpovídat skutečnosti. Samy sebou posedlé subkultury se danou definicí dříve či později inspiroují a přizpůsobí se představě kodifikátora.

Hlavně nebýt trendy (pokusy uniknout medializaci)

U některých subkultur pozorujeme křečovitou tendenci zůstat dobrovolně v undergroundu. Takové subkultury se cíleně brání (masové) medializaci – vymezují hranice, kde končí „nekomerční“ subkultura a kde začíná komerce. Tyto hranice jsou proměnlivé a relativní s ohledem na různé subkulturní autority (např. tzv. současný český underground, black metal, brutal death metal, freetekno). Hodnota je opakovat a provozovat již objevené.

Problémy post subkulturálního přístupu

Jak jsme naznačili dříve, subkultury mají mlhovitý charakter, nepřekvapuje tedy, že se pro jejich

2 Sémiotická guerrilová válka je metafora pro způsob, jakým subkultury nakládají s artefakty (a významy) společnosti, jimž jsou podřízeny. Typickým příkladem je (zne)užití společenských obleků subkulturou „mods“, která je nosila i do pouličních rvaček, na diskotéky a jiná místa, která kontrastovala s původním určením oděvu.

3 Vzpomeňme na oblibu slova „systém“ v pokusech české muzikologie o definování hudební vědy.

popis používají stále mlhavější termíny. Nové studie destruuji přístupy CCCS, ale nenabízejí jinou použitelnou alternativu. Mluví se nabubřele o tzv. vytváření prostoru pro nové „*subcultural studies*“, na jejichž geniálního zakladatele se (marně) čeká. Konstatování ztráty autenticity (a tím i kulturní hodnoty) subkultur nás nutí se ptát, jestli má vůbec smysl se jimi zabývat.

Kámen úrazu spatřujeme v pošetilé snaze popisovat subkultury jako celek. Navrhujeme vydat se zcela opačným směrem. Vlivným inspiračním zdrojem pro post subkulturní zkoumání jsou práce Pierra Bourdieua. V úvodu ke knize *Teorie jednání* srozumitelně navrhuje metodologii a výstupy pro výzkum. Odvrací se od generalizace a partikulárnosti:

Všechna má vědecká práce se opírá o přesvědčení, že tu nejhlubší logiku sociálního světa lze zachytit jedině ponorem do partikulárnosti určité, historicky situované a datované skutečnosti, ale s cílem postavit ji [...] jako jeden případ možného, to jest jako jeden ze vzorců ve vesmíru o konečném počtu možných konfigurací. [...] Díky diskurzivní montáži umožňující položit vedle sebe statický obraz, fotografii, výňatek z rozhovoru, faksimile dokumentu a abstraktní řeč analýzy, se v mé práci může prolínat naprostá abstrakce s naprostým konkrétním, dobová fotografie prezidenta republiky hrajícího tenis nebo třeba výpověď nějaké pekačky s tím nejformálnějším rozbohem habitusu jako řídící a jednotící síly. (BOURDIEU 1998, 10)

CCCS vyvinula enormní úsilí aby vytvořila obecný model fungování subkultur. Postsubkulturální kritika vyvinula nemenší úsilí k tomu, aby ho zničila. Jedni i druzí se však nejsou ochotní vzdát generalizační tendence, proto zkoumání uvízlo v teoretické rozmělněnosti a praktické nevyužitelnosti. Mnohem podstatnější, než pokusy zjednodušovat skupinu originálních individualit, je zaměřit se na konkrétní, jasně popsateľné případy a na základě jejich zkoumání se pokusit je přiblížit veřejnosti, jako „jeden případ možného“. Rovněž je třeba trvat na kritičnosti a vědecké poctivosti a neustále se ptát, jestli a jaký má daný výzkum smysl. Hebdigovo přesvědčení vycházelo z víry v hodnotu subkultur, právě ta mu pomohla napsat nejvýznamnější dílo o subkulturách.

Bibliografie

- ARNOLD, Mattew. 1993. *Culture and Anarchy*. Newcastle: Athenaeum Press Ltd., 1993.
- BOURDIEU, Pierre. 1998. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998.
- HEBDIGE, Dick. 1981. *Subculture: A meaning of a style*. New York: Routledge, 1981.
- HOBBS, Thomas. 2009. *Leviathan aneb forma a moc státu církevního a politického*. Praha: Oikomenh, 2009.
- MUGGLETON, David (ed.). 2004. *The Post-subcultures Reader*. New York: Berg, 2004.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. 1989. *Rozpravy*. Praha: Svoboda, 1989.
- THORNTON, Sarah (ed.). 1997. *The Subcultural Reader*. New Yourk: Routledge, 1997.
- WILLIAMS, Raymond Henry. 1992. *The Long Revolution*. London: The Hogarth Press, 1992.